

Ulrich Luz Máté-története

Marjai
Éva

Ulrich Luz neve jól ismert a hazai újszövetség-kutatás berkeiben. Az 1990-es években megjelent négykötetes Máté-kommentárja s rövidebb lélegzetű írásai révén hozzánk is eljutottak a svájci teológus gondolatai. Az evangélium hatástörténeti vizsgálatának olyan eredményeit mutatta fel tanulmányaiban és az általa szerkesztett könyvekben, amelyeknek magyar nyelvű megjelenítése az akkor még jóval szegényesebb hazai szakkönyvellátás idején komoly fegyverténynek számított. Így juthattak megfelelő hermeneutikai szakirodalomhoz kutatók és érdeklődők egyaránt, amikor az *Evangélium és hatástörténet*, majd a szerkesztői nyitottságát igazoló *A viszály könyve. Egy Biblia – sokféle értelmezés* című kötetek a Hermeneutikai Kutatóközpont jóvoltából magyar nyelven is elérhetővé váltak. Jó hírét ezzel egy időben megerősítették a berni fakultáson ösztöndíjjal tanuló magyar hallgatók, aki közül Bekő István Luz 1993-as *Die Jesusgeschichte des Matthäus* című kötetének fordítására is vállalkozott.

A Hermeneutikai Füzetek sorozat 21. tagjaként 2000-ben *Máté Jézus-története*¹ címmel napvilágot látott kiadvány iránti érdeklődés oly nagyra bizonyult, hogy egykettőre el is fogyott, a később ébredőknek rövid idő múlva a könyvtári példányokkal kellett beérniük. Az eltelt bő másfél évtized alatt beigazolódt, hogy a lelkesedés nem volt túlzott, az elmúlt évek hasonló tematikájú könyvtermésével összehasonlítva a svájci teológus és tanár műve ma sem tűnik idejétmúltnak vagy porosnak. Ennek egyik titka valószínűleg abban a következetességben rejlik, amellyel a szerző az evangélium tartalmának elemeit és keletkezése körülményeinek összefüggéseit kezeli. A másik abban a pedagógiai érzékben, amellyel Luz úgy vezeti végig olvasóit kilenc fejezeten, hogy azok nem érzik megterhelőnek a rengeteg részlet, szómagyarázat, ószövetségi utalás és kortörténeti tudnivaló befogadását. A kötet lényegét tekintve sűrítménye annak az ismeretanyagnak, amelyet Luz Máté evangéliumának kutatása során összegyűjtött s négykötetes kommentárjában közzétett. Nevezhetnénk e nagy terjedelmű munka bevezetésének, de olyan kivonatnak is, amely önállóan, akár a teológiai felsőoktatásban is jól használható.

Felismerése szerint Máté tapasztalatközpontú teológiájában üdvösség és gyógyulás, ima és csoda összekapcsolódik, s ennek következménye az a sajátos súlypontozás, ami Jézus cselekedeteit tanításai elé helyezi, s a bűnbocsánatot a kegyelmes Istenről való ismeret fölé rendeli. Ez az a protestáns szemmel talán zavarónak tűnő megközelítés, amely

Theodoríc mester: Szent Máté, 1360–65

¹ Luz, Ulrich: *Máté Jézus-története*. Ford. Bekő István. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest, 2000, 2016.

miatt sokszor közelebb érezzük magunkhoz János vagy Pál írásait. Máté Jézusa ugyanakkor minden cselekedetéhez az imádságot köti hozzá, hogy ebből követői is levonhassák a tanulságot: az igazságosság útján való követés, a hit, a szenvedés mind csak az Atyával szüntelen fenntartott párbeszédben lehetséges. Luz kitér arra a meglehetősen kedvezőtlen képre is, amelyet Máté Jézus és a zsidóság ellentétének ábrázolása során festett. Meglátása szerint az egészséges párbeszéd kialakítása érdekében el kell hagynunk e konfliktust Jézus-történetünk középpontjából. Határozott javaslattal áll elő egy tárgykritikus kánonfelfogás megteremtését illetően, amelynek eredménye egy új, sokak számára világosabb Jézus-kép lehet.

A Szentírás olvasásának módja az évszázadok során sokat változott, de az bizonyos: a *teljes könyvek folyamatos*

olvasása helyett a naponta más könyvből származó perikópák, kisebb szakaszok összeválogatása nem visz közelebb az ige alapos megismeréséhez. Ez fokozottan is érvényes Máté evangéliuma esetében, amelynek összetettségét Luz egy főpályaudvar közlekedéséhez hasonlítja, ahol számtalan vágány összefut. Egyenként megismertet azokkal a fontos irodalmi technikákkal, amelyeket az evangélista alkalmazott, s amelyek az *összefüggő olvasást* választókat a jobb megértésben segítik. A kiemelés szándékos, a szerző véleményét tükrözi, aki úgy mutatja be helyenként több példán keresztül is Máté írói fogásait, hogy újra és újra rámutat: mindez rejtve maradna, ha csupán szemelvényeket akarnánk a Jézus-történetből kiemelni. A felsorolásban szereplő ismétlések a szöveg kohézióját biztosítják, miközben alkalmasak arra is, hogy a történetben való előbbre jutásunk során az emlékezetünkbe idézzék a korábban olvasottakat, vagy a prólóusban oly gyakori jelzésekhez hasonlóan felkészítsenek a váratlan történésekre, kijelentésekre. Ide sorolhatjuk a jövődöléseket is, amelyek – túl azon, hogy az ószövetségi utalások egy részét is magukban foglalják – krisztológiai kulcsszöveggé emelik a bevezető szakaszt. A kihagyások nélküli olvasás révén válik lehetővé az is, hogy felismerjük azokat a kulcsszavakat, amelyek kiemelik a legfontosabb fogalmakat. Az evangélista ezekhez hasonló szerepet szánt az ismétléseknek is, amelyek más esetben zavaróan hatnának, e helyütt azonban magától értetődő irodalmi eszközök egy olyan szerkesztő kezében, aki több forrás felhasználásával dolgozik. Ennek köszönhetően Máté ismétlései között olyan is akad, ami – mint például a „sírás és fogcsikorgatás” – mára köznyelvi fordulattá vált. Jelentős segítséget

nyújt az egyes szakaszok elején és végén jelszavakkal, máskor motívumokkal keretbe foglalt ismétlések, inklúziók megismertetése, hiszen az egész evangéliumot körülölelő „Velünk az Isten” krisztológikus alapmotívum elhelyezése új értelmet nyer általa. Szerencsénkre a szerző eligazít a keresztutalások és újrafelvételek szövevényében, felvázolva az Újszövetség iránt érdeklődőket a további vizsgálódáshoz szükséges ismeretekkel.

Magától értetődik, hogy nem kapunk mindenre választ, ám a megoldatlan kérdések körül gyülekező érvek és ellenérvek azt bizonyítják, Luz kész elvezetni olvasóit olyan utakra is, ahol saját maga is megállni kényszerül. Máté gyülekezetének missziói gyakorlata, törvényhűségének mértéke, az evangélium keletkezésének ideje csak néhány azok közül a lezáratlanul hagyott témák közül, amelyekben egy bölcs tudós nem kíván mindenáron dönteni. A lehetőségek mérlegelése utáni óvatos tartózkodás jelzi, jobb elfogadni ismereteink korlátait, hiszen az alázatos beismerés a továbbiakban a fennmaradó eshetőségek izgalmas továbbgondolása felé vezet tovább.

A Jézus sorsát, cselekedeteit újra megvalósító gyülekezet képe kiváltképp erős megvilágítást kap Luz értelmezésében. Minden fejezetben találunk bizonyítékot arra, hogy érdemes ebből a szemszögből vizsgálni Máté

A Szentírás olvasásának módja az évszázadok során sokat változott, de az bizonyos: a teljes könyvek folyamatos olvasása helyett a naponta más könyvből származó perikópák, kisebb szakaszok összeválogatása nem visz közelebb az ige alapos megismeréséhez. (...) a szerző (...) úgy mutatja be helyenként több példán keresztül is Máté írói fogásait, hogy újra és újra rámutat: mindez rejtve maradna, ha csupán szemelvényeket akarnánk a Jézus-történetből kiemelni.

bizonyágtételét. A Mester szavai és tettei folyamatosan előrevetítik övéinek jövőjét: Isten országának hirdetése, a gyógyítás, az elutasítottság elhordozása vár az eljövendő Egyházra. Isten Fiának története oly módon kerül feljegyzésre, hogy a későbbi olvasók is érzékeljék benne az erkölcsi törvény minden egyebet felülmúló parancsát. Ennek következtében Jézus tettei nagyobb hangsúlyt kapnak, engedelmességének kiemelése is arra enged következtetni, hogy Máté szemében a gyülekezet elé tárt példa legalább olyan fontos, mint a tanítás tartalma. Márpedig ebben az esetben a cselekedetek és az Isten által ígért jutalom vonatkozásában is fel kell mérnünk ennek az evangéliumnak a helyét.

Érdekes az a gondolatmenet, ahogyan Luz megpróbálja Máté evangéliumát Pál és Jakab leveleinek tartalmához viszonyítva elhelyezni a tanítások között. Akár játékos képzeletpróbának is tekinthető az a megállapítása, amely szerint a Máté és Pál közötti történeti és teológiai távolság elég nagy ahhoz, hogy feltételezzük, nem kedvelték volna egymást, ha alkalmuk adódik a megismerkedésre. Ez akár így is lehet, ám éppenséggel úgy is alakulhatott volna kettejük közös eszmecsereje, hogy az egy, a ma ismerttől némileg eltérő Jézus-történetet vagy páli levélgyűjteményt eredményezzen.

Márk tanítványábrázolásától eltérően itt nem a messiási titkok előtt tudatlanul álló tizenkettő képét találjuk, s a svájci kutató többször is felhívja a figyelmet a legfontosabb különbségre: a Jézust követők szűkebb köre *még nem ért*, ez azonban csak átmeneti állapot. Az a tény, hogy Jézus maga tanítja őket, még nyomatékosabbá teszi a missziói parancs követelményét. A „minden népeket” megcélzó küldetés az Emberfia által kijelölt ösvényen halad tovább, amennyiben vállalják mindannak újraélését, amit Mesterüknek is meg kellett tapasztalnia. Ebből a szemszögből a Hegyi beszéd is sajátos fényt nyer, ugyanis Luz megvilágításában a teljesíthetőség kérdése némileg hátrébb szorul a tanítványokra háruló kötelezettség mögött. A missziós prédikáció címzettjei elsősorban ők; feladatuk mindannak továbbadása a világban, amit hallottak. Az Atya követelménye ugyanakkor az igazságért fáradozók megigazítására vonatkozó ígéretet is eléjük tárja mint a vigasztalás legfontosabb elemét. Ezért is hívja fel a figyelmet a szerző a Miatyánknak a Hegyi beszéd közepén elfoglalt helyzetére. A szakaszban legtöbbször előforduló szó éppen az Atya neve, az imát a kegyesség gyakorlatáról szóló szakaszok veszik körül. A cselekvő, engedelmes ember az, aki kész Isten akaratát tenni, nevét megszentelni, megbocsátani, s aki részesévé lesz kegyelem és engedelmesség, vigasz és követelmény összekapcsolódása révén Isten országának.

A Messiás és tanítványai működésének vizsgálata során Luz arra a megállapításra jutott, hogy a márki időrend elhagyása annak a konfliktustörténetnek a felrajzolása miatt volt fontos, amely egyidejűleg szól Isten Fiának történetéről, s alkalmas arra, hogy a gyülekezet ráismerjen benne önnön élete eseményeire. Az írástudók elutasító magatartása, a zsinagógától való elválás és a pogányok felé fordulás olyan mértékben szűkíti le a jézusi igehirdetés befogadói körét, hogy a Máté által leírtakra akár az „inkluzív” jelző is alkalmazható, ahogyan azt a berni kutató megjegyezte. A csodaelbeszélések is transzparens módon nyilvánítják ki Jézus hatalmát, hogy az egykoront a mi tapasztalatainkkal összekössék. Nemcsak az akkori názáreti – a kötetben az egykori írásmóddhoz alkalmazkodván:

Guido Reni: Szent Máté, 1621

nazoreus – Jézusról számolnak be, hanem az örökkévaló Úrról, aki azóta sem hagyta el gyülekezetét, hanem ígéretéhez híven végigkíséri őket a világ végezetéig. Ugyanakkor szimbolikus jelentésük sem hagyható figyelmen kívül, amint arra Luz többször is rámutat. Gyógyulás, szabadulás, a kételkedők hitének megerősödése – mindezek lelki és kézzelfogható változások, amelyek ráirányítják figyelmünket az egyik legfontosabb tényre: Izrael mindent megtapasztalhatott Jézus közelében, amit csak a Messiással kapcsolatban lehetséges. Máté itéletteológiája ilyenformán megfellebbezhetetlen módon az ő tanítását elutasítókra összpontosít. A Jézust Messiásként felismerő „kicsinyek” és a vaknak tűnő, nagy tudású farizeusok szembeállításja jelzi: az Írás megértése immár új megközelítést igényel. A gyülekezet érti, mert kész Úrnak tekinteni őt.

A Jézus második nagy beszédéről írottak nem kevésbé fontos témákat feszegetnek: Péter szerepe, a példázatok utalásrendszere, a tanítványok kiküldésének előkészítése. Ez utóbbiról megtudhatjuk, hogy Máté kora vándorradiálisai életformájában látta a hiteles, szolgálatra alkalmas életformát, a tanítványság komolyanvételének jelét pedig ennek vállalásában. Ez által válnak egyszerű követőkből Jézus képmásaivá, akár tetteiket, akár sorsukat vesszük göröcső alá. Márpedig ez az igehirdetés és az egyház szerepét is mélyen érintő kijelentés mérhetetlen felelősséget ró a missziói parancsra igent mondó tanítványokra. A példázatok hagyományos metaforáiban, allegóriáiban fellelhető üdvtörténeti dimenzió ugyanazon célt szolgálja, mint az eddig elmondottak. Az olvasó felkészítésében segít, akinek el kell fogadnia, hogy Jézus és egyháza sorsának hasonlósága nélkül nincs szolgálat, nincs misszió. Ezért is szükséges – ahogyan ezt a szerző nagyon is hangsúlyossá teszi –, hogy egy a közvetlen tanítványok közül típusként jelenjék meg, s ezzel képviselje a tanítványi tapasztalatot, bemutassa az általuk átélt helyzeteket. A kérdező, tanuló, bizakodó és kételkedő Péter a Pál és Jakab előtti időszak legfontosabb alakja, aki legmarkánsabban hordozza azt a Jézus-tradíciót, amelyet az evangélista megőrizni és erősíteni kíván. Nem véletlen, hogy Jézus éppen az ő hitvallására reagálva használja először az egyház szót, egy új közösség alapításának mikéntjét. Azét a gyülekezetét, amelynek léte Jézushoz való szoros kötődésén múlik.

Luz segítségével alaposabb betekintést nyerhetünk Máté gyülekezetének gondolkodásmódjába, határozott vonásokkal rajzolja fel előttünk egy pogány közegben élő zsidó közösség képét. Az egyes szavak, megnevezések használatának gyakorisága, fontosságuknak érzékeltetése sokat elárul e szórványba kényszerült csoport hitének erejéről, hajdani törekvéseikről. Az a tény, hogy Jézus Isten Fia címének ilyen mértékű hangsúlyozásával találkozhatunk, egyszerre tekinthető a róla megőrzött hagyomány hitelesítő pecsétjének és útmutatásnak a jövőt illetően. A név az Atya és a Fiú közötti kölcsönös ismeret teljességét emeli ki. A mennyei származást illető kitüntetett figyelem, Krisztus titkának isteni kinyilatkoztatása, a messiási teljhatalom bizonyítása mind azt szolgálja, hogy az Isten és a Fiú közötti misztikus közösség kizárólagosságáról meggyőzzön. Ezért is szükséges, hogy Jézus maga jelentse ki istenfiúságát Péternek, hiszen erre „hús és vér” nem lehet képes. Éppen ez annak a mátéi „magas” krisztológiának a záloga, amelyet a megdicsőülés hegyén elhangzó isteni kijelentés is igazol. Csak ennek nyilvánvalóvá válása után lehetséges, hogy a Krisztusról tett „magas” hitvallás a követők szintjén is megjelenjék az engedelmségben, életük gyakorlativá váló cselekedeteiben. Jézus tanítványának vállalnia kell, amit mesterétől látott: az állandó úton létet, önmegtagadást, szenvedést, és ha kell, a mártíriumot. Máté szerkesztői munkájának köszönhetően a tanítványok életrendjének megismerése közben válik felismerhetővé az isteni kinyilatkoztatásnak ez az eseménye, amelyben a krisztológiai és ekkleziológiai tanítás összefonódik.

Könyvének utolsó három fejezetében Luz arra vállalkozik, hogy Jézus utolsó napjaiban elmondott beszédeinek lehetséges értelmezései és az itt található elbeszélői folyamatok logikai kapcsolódásai között igazítsa el olvasóit. Ezen a helyen kényszerül a legnehezebb útra lépni, mert – ahogyan az a magyarázatokból is kiderül – Máté evangéliumának legtalányosabb szakaszait lelhetjük itt. A Jézus által meghirdetett ítélet egyaránt vonatkozhat Izrael

vezetőire, a pogányokra s az egyházra is. A korábban örömmel fogadott Emberfia elutasításáról szóló szakaszok teszik az evangélista Jézus-képét feszültségekkel telivé, a szerkesztő dilemmáit érzékelhetővé. El kell kerülnie a gyülekezet makulátlan hívek közösségéként való ábrázolásának csapdáját, ugyanakkor azt is határozottan jeleznie kell, hogy a farizeusok egy ellenkező pólust képviselnek. A menyegzőre meghívottak közül kitaszított vendég riasztó parabolája a végítélet általános, tehát az egyházat is érintő egyetemességére utal. A gyülekezet pedig csakis akkor válhat Izrael örökségének méltó folytatójává, ha Isten országának gyümölcseit megtermi. Itt tűnik leghangsúlyosabbnak az a mátéi gondolatmenet, amely a szeretet, tehát az emberek cselekedeteinek kizárólagos fontosságával számol, s bizonytalanít el a kegyelem és a cselekedetek viszonylatában. Luz óvatosan közelít e dilemmához, s nem hagy kétséget afelől, hogy az eldöntetlenség kényelmetlen érzésében maga is osztozik olvasóival. A Jézus-történet azonban még nem ér véget e helyen.

A passióról és húsvétról szóló elemzés tömörsége jól tükrözi Máté helyenként keserű iróniába forduló hangnemének zordságát. Júdás és a Jézus elveszejtését szervező főpapok és vének játszmájának egyenlőtlen volta jól kimutatható az elbeszélésben. A tanítványi árulás és a főpapi terv álnoksága nem esik azonos elbírálás alá, az utóbbi a nép döntéseire gyakorolt befolyása miatt is többet nyom a latban. Az önmagára Pilátus előtt átkot mondó sokaság ábrázolásának sokkal inkább dogmatikai, mintsem történeti jelentőséget tulajdonító teológus így zárja az ítélet előkészítésének idejéről írottakat; ami ezután következik, a kiteljesedésről szól.

A megfeszített Isten Fiának ábrázolásában felismerhető az az engedelmességéről alkotott inklúzió, amelynek célja a kereszten maradó Jézusra mint az igazságot betöltő Messiásra való rámutatás. A nagypénteki események részletes beszámolójából is kitűnik, hogy maga Isten cselekszik, s a kultusz végét szimbolizáló templomi „eset” is az új kezdet nyilvánvaló jele. A tanítványábrázolás kettőssége ellenére éppen e helyen találjuk a legfontosabb hozzájuk szóló igeszakaszt: a világ Ura küldi ki tanítványait, hogy minden népet tanítvánnyá tegyenek. Az átadandó üzenet pedig mindaz, amit mindaddig parancsolt övéinek. Az üdvösségről szóló hír és az életmodell felmutatása, amelylyel a tanítványok a nagyvilágnak tartoznak. Luz itt annak a régóta megakadt missziói munkának az újraeledését látja, amelynek hajtóereje abban a bizonyosságban van, amivel az evangélium bevezetőjében már találkozhattunk: velünk az Isten.

Előttünk tehát egy régi-új könyv, amely tanulásra hív. Akár régi ismerősként tekintünk Máté evangéliumára, akár most kezdjük a vele való ismerkedést, a svájci kutató módszerei segítségünkre lehetnek e nagyon is összetett mű jobb megismerésében. Lehetséges, hogy ez az út időigényesebb, ám a ráfordított idő olyan szemléletmód elsajátításával ajándékoz meg bennünket, amelynek alkalmazása egyéb olvasmányaink aprólékos kibontásánál is hasznunkra válhat. Amit mindenképpen érdemes eltanulnunk, az a mestere tetteit, szavait megőrizni kívánó tanítvány igyekezete. Saját Jézus-történetünk alakulása – ahogyan azt éppen ez az evangélium hangsúlyozza leginkább – rajtunk is múlik. Ha e rövid könyvecske tanulmányozása nyomán valamelyest világosabbá válik, miként kell munkálkodnunk e történeten, egy lépéssel már közelebb is jutottunk célunkhoz.

Marjai Éva 2008 óta a Károli Gáspár Református Egyetem Hermeneutikai Kutatóközpontjának munkatársa.

